

Tekstile transformationer

På sporet af bæredygtige design- og håndteringsprincipper i Den Kongelige Dragtsamling

TRINE BRUN PETERSEN OG MARIE RIEGELS MELCHIOR

*Vi forbinder ofte de europæiske kongehuse med spektakulære rober. Det er mindre kendt, at det danske kongehus også har en veludviklet tradition for at passe på og værne om tekstiler. I denne artikel bruger vi Maria Puig de la Bellacasas begreb *matters of care* afsæt for en analyse af Den Kongelige Dragtsamling og reflekterer i forlængelse heraf over, hvordan fortidens beklædningstraditioner kan lære os om en bæredygtig omgang med tekstiler og tøj.*

Indledning

Tekstiler følger os livet igennem og er dermed et materiale, som de fleste af os har et nært og fortroligt forhold til. Vores forhold til tekstil og beklædning har imidlertid gennemgået en grundlæggende forandring i løbet af 1900-tallet og frem til i dag. Industrielle produktionsformer, globale forsyningskæder og nye salgsplatforme har sammen med den øgning i økonomisk velstand, der tog fart efter anden verdenskrig, forvandlet beklædning fra skattet arvegods til et forbrugsgode af kortere varighed. Denne udvikling har samtidig betydet, at viden om tekstilers egenskaber, tilvirkning, vask og pleje er blevet mindre udbredt, og trods skolernes undervisning i det nye fag *håndværk og design* er det de færreste, der behersker fortidens sofistikerede vask-, synings- og reparationsteknikker.

Parallelt med denne udvikling synes der imidlertid at være opstået en ny interesse for de tekstile håndværk og for håndteringen af tekstiler. Det gælder både muligheden for selv at fremstille sit tøj, som vi bl.a. har set det i den aktuelle strikbølge, men fortidens husmoderråd om, hvordan man kan få sine tekstiler og beklædningsgenstande til at holde længe, synes

også at have fået en renæssance. I de senere år er der bl.a. udkommet en række rådgivningsbøger, der kobler disse kundskaber sammen med en kritik af den eksisterende modeindustri og dens indvirken på den klima- og bæredygtighedskrise, vi står midt i (se eksempelvis Werborg, 2021; Skjold og Stenstrup, 2020). Selv et umiddelbart slidsomt arbejde som at reparere tøj synes at have fået en ny aktualitet, som det bl.a. demonstreredes i udstillingen *Beautiful Repair*, der blev vist på kunstgalleriet Copenhagen Contemporary i 2023. Hvor sådanne praksisser tidligere var koblet til en økonomisk bevidsthed, er de i dag indlejret i en kritik af det kapitalistiske samfunds uholdbare ressourceforbrug. Inspireret af den feministiske tænker Maria Puig de la Bellacasa's begreb *matters of care* (2011), ønsker vi at undersøge, hvordan et Science and Technology Studies (STS)-inspireret perspektiv kan bidrage til en ny forståelse af Den Kongelige Dragtsamling som et sociomaterielt vidnesbyrd om fortidens mere ressourcebevidste og omsorgsfulde omgang med tekstiler. Formålet er ikke at skabe ny viden om dragternes historiske kontekst eller proveniens, men at undersøge, om de kan "læses" som vidnesbyrd om en mere ressourcebevidst og omsorgsfuld tilgang til tekstiler.

Det danske kongehus har gennem 400 år haft tradition for at overdrage særligt kostbare og historisk interessante dragter til det kulturhistoriske museum *Kongernes Samling*. Der er således tale om en helt ekstraordinær samling, der rummer klæder fra Christian 4.s tid og frem til nutiden. Samlingen er typisk blevet brugt til at belyse de danske kongers liv og virke, men i denne kontekst ønsker vi at anlægge et blik, der i højere grad fokuserer på, hvordan dragterne er blevet formgivet og håndteret med henblik på at forlænge deres holdbarhed. Da historiske dragter er skrøbelige og dårligt tåler håndtering, montering og dagslys, opbevares de kongelige dragter nedpakket i syrefrit papir på særligt sikrede magasiner. Man undgår så vidt muligt at håndtere dragterne, og de udstilles kun i kortere perioder for ikke at fremskynde deres nedbrydningsproces. Museets personale har imidlertid løbende arbejdet på at gøre de kongelige dragter tilgængelige gennem detaljerede beskrivelser og fotoregistrering (Johansen, 1990; 2020; Petri, 2007). For at skåne dragterne har vi gjort brug af disse bøger, hvor det har været muligt. Ikke alle dele af samlingen figurerer imidlertid i disse publikationer, og vi har derfor allieret os

med museets konservatorer, der har hjulpet os med at gennemgå de mere upåagtede dele af samlingen, såsom beklædningen fra 1900-tallet, børnetøjet, undertøjet og forskellige former for tilbehør. Vi har været særligt interesserede i at identificere 1. beklædningsgenstande, der bærer præg af skånsomme vedligeholdelsesregimer, 2. beklædningsgenstande, der er konstrueret med henblik på at minimere slid, 3. beklædningsgenstande, der er blevet repareret, 4. beklædningsgenstande, der er blevet transformeret til nye formål, og 5. beklædningsgenstande, der i deres design tager højde for flere forskellige anvendelser. Genstandene er således udvalgt på baggrund af deres formgivning og håndteringsspor snarere end for deres historiske eller ceremonielle betydning. Den her præsenterede analyse repræsenterer således først og fremmest et nyt, STS-inspireret blik på Den kongelige Dragtsamling, der undersøger, hvordan samlingen kan være relevant ikke alene for at forstå fortidens beklædningstraditioner, men også som en ressource i den aktuelle debat om, hvordan vi skaber en mere bæredygtig omgang med tekstiler og tøj. Som udgangspunkt for analysen præsenterer vi først en litteraturoversigt samt et kort overblik over, hvordan tekstilers kulturelle status har forandret sig i kølvandet på nye produktions- og forbrugsformer.

Bæredygtighed gennem brugsrelationer

Der er i dag udbredt enighed om, at den vestlige verdens forbrug har store konsekvenser for kloden og klimaet. Modeindustrien, og særligt det såkaldte *fast fashion*-system, er kommet til at stå som selve symbolet på det moderne forbrugersamfunds problematiske sider. Denne situation har affødt en bølge af udgivelser om forholdet mellem mode og bæredygtighed. Forskningen kan overordnet set inddeles i tre tilgange, der fokuserer på henholdsvis forretningsmodeller, beklædningens design samt brugsrelationer, også kaldet *post-purchase fashion* (Melchior, 2017).

Den engelske professor Kate Fletcher er en fremtrædende repræsentant for den forskning, der fokuserer på *brugen* af beklædning som en vej til at skabe et mere bæredygtigt modesystem. Det centrale argument er, at en væsentlig del af et stykke tøjs miljøpåvirkning finder sted i brugsfasen. Det nytter således ikke meget at producere bæredygtige produkter, hvis

vi kasserer dem, før de er brugt op. I en artikel fra 2012 argumenterer Fletcher derfor for, at man ikke kan *design* sig til en lang anvendelsestid. Derfor bør vi i højere grad fokusere på, hvordan vi kan øge beklædningens aktive levetid gennem kyndige, skånsomme og kreative brugspraksisser, hvilket Fletcher samler under betegnelsen *brugshåndværk*¹ (Fletcher, 2012 2016). Gennem sin forskning håber Fletcher at befordre et skift til det, hun kalder *post-growth fashion*; dvs. et modesystem, der ikke er betinget af kapitalismens behov for vækst, men derimod af kompetente og kreative brugskompetencer. Dette fokus på brug og brugsrelationer har samtidig medført en øget interesse for, hvordan man tidligere har håndteret tekstiler og beklædning, bl.a. i forhold til vaskeregimer (Klepp, 2006), reparation og omsyning (Klepp, 2000), ligesom der er opstået en ny interesse for, hvordan historiske beklædningskulturer kan danne afsæt for en ny, mere ressourcebevidst designpraksis (Skødt, 2023).

Nærværende artikel kan anses for at ligge i forlængelse af denne forskningsinteresse, men i modsætning til de nævnte studier tager vi afsæt i et perspektiv, der radikalt gentænker forholdet mellem mennesket og dets omverden. Inden for de såkaldte Science and Technology Studies (STS) har der længe været en interesse for, hvordan videnskab, teknologi og samfund er vævet sammen, hvilket har haft fundamental betydning for opfattelsen af relationerne mellem mennesker, ting og natur eller – som det benævnes inden for forskningspositionen – mellem humane og non-humane aktører (Latour, 2005). Den feministiske tænker Maria Puig de la Bellacasa tager udgangspunkt i sociologen Bruno Latours begreb *matters of concern*, der oprindeligt blev udviklet som et udtryk for, at vi ikke bør tage videnskabelige facts og sociotekniske sammenstillinger² for pålydende, men derimod interessere os for deres opbygning og stabiliserende faktorer. Puig de la Bellacasa hævder imidlertid, at det ikke er nok at *interessere* sig for sociotekniske sammenstillinger; vi bør faktisk også drage omsorg for dem (Puig de la Bellacasa, 2011). Det kan vi bl.a. gøre ved at interessere os for de upåagtede aktører, der sørger for at holde forskellige typer af sammenstillinger “på plads” og i funktion. Formålet er imidlertid ikke udelukkende at afdække eller fremhæve det usynlige omsorgsarbejde, men at fremelske en mere følelsesbetonet indstilling til de non-humane entiteter, der omgiver os. Puig de la Bellacasa ønsker dermed at gøre opmærksom på, at vores

videnspolitik har konsekvenser for vores *tingspolitik* (2011, p. 86), dvs. at den måde, hvorpå vi skaber erkendelse om de sociotekniske sammenstillinger, i sidste ende har betydning for deres væren. I forhold til beklædning kan Puig de la Bellacasa begreb forstås som en opfordring til at fokusere på de håndteringspraksisser, der både skaber følelsesmæssige relationer til tøjet og muliggør, at beklædningen er funktionsdygtig, i god stand og har en lang levetid; f.eks. konstruktionsprincipper, brugsrelationer eller vedligeholdelse i form af vask og reparation. Puig de la Bellacasa fremhæver den konkrete, håndgribelige interaktion som en afgørende forskel på at opfatte noget som et *matter of concern* og et *matter of care* (2011, p. 90). I forhold til beklædning kan dette forstås som et øget fokus på den løbende håndtering f.eks. i form af vask, tørring, foldning og strygning. Gennem sådanne konkrete, omsorgshandlinger etableres et følelsesmæssigt engagement i beklædningen, der i sidste ende påvirker vores forståelse af dets betydning og værdi. Som baggrund for analysen indleder vi med et afsnit, der belyser, hvordan tekstiler og beklædningsgenstandes økonomiske og kulturelle status har forandret sig i løbet af 1900-tallet.

Tekstiler og beklædningsgenstandes status – et kort tilbageblik

Udviklingen fra håndsytet til serielt fremstillet konfektionstøj er en langvarig og kompleks proces, der fandt sted fra omkring midten af 1800-tallet og ca. hundrede år frem. Helt frem til første verdenskrig var det ikke ualmindeligt at sy sit tøj selv eller at få det fremstillet af en hjemmesyerske eller lokal skrædder. Først efter anden verdenskrig blev det industrielt fremstillede tøj i standardstørrelser normen for flertallet. Det færdigsyede tøj, det såkaldte stangtøj, blev solgt i landets stormagasiner og varehuse, hos manufakturhandlere eller i de nye modebutikker, som fra midten af 1950'erne så dagens lys og henvendte sig til periodens nye, toneangivende forbrugere – de unge. Serieproduktionen betød, at prisen på beklædning med tiden faldt betydeligt; en udvikling, der blev kraftigt accelereret af udflytningen af tekstil- og beklædningsproduktionen til lavtlønsområder fra slutningen af 1970'erne (Melchior, 2013; Jensen, 2013).

Med udviklingen skete samtidig en langsom værdiforringelse af både tekstile metervarer og beklædning. Denne udvikling går hånd i hånd med

en ændret indstilling til vedligeholdelsen af tekstiler og beklædning blandt den generelle befolkning. Garderobeplanlægning, vedligeholdelse, reparation og genanvendelse var tidligere en væsentlig opgave, der krævede både viden og praktiske færdigheder (Melchior, 2017). Opfindelsen af strygefri kunstfibre, introduktionen af mekaniske metoder til vask og tørring af tøj samt stangtøjets udbredelse har betydet, at det ikke længere er nødvendigt at ofre store dele af sin tid på sin garderobe. Samtidig er tekstile metervarer blevet langt billigere, ikke mindst set i relation til andre forbrugsvarer. Dermed er det blevet mindre rentabelt at bruge tid eller penge på at vedligeholde, reparere eller genanvende sit tøj. Denne effektivisering er samtidig forbundet med en form for tekstil- og beklædningsmæssig aflæring. Vi har således i dag relativt set mindre viden om tekstiltyper, tilskæring og korrekt håndtering af beklædning end tidligere, mens omvendt stilen, overfladen og tøjets brand fylder mere i den offentlige samtale (Fletcher, 2012, p. 224). Med opmærksomheden på ressourceforbrugets betydning for den aktuelle bæredygtigheds- og klimakrise er interessen for garderobens vedligeholdelse, genbrug og fornyelse igen kommet i fokus. Det er statusgivende at være opmærksom på sit tøjforbrug, selvom det ikke er det samme som at genlære håndværk, viden og terminologi.³

Den Kongelige Dragtsamling

Den Kongelige Dragtsamling består af ca. 2000 genstande og indeholder dragter og tilbehør fra slutningen af 1500-tallet og frem til i dag. Samlingens tyngdepunkt er de ceremonielle dragter, som har været båret af de danske konger ved salvinger, bryllupper eller andre mærkedage, men særligt den nyere del af samlingen indeholder også eksempler på hverdagspræget beklædning. De ældste dragter i samlingen er helt igennem håndlavede. Fremstillingen af sådanne dragter var uhyre tidskrævende. For eksempel anslår man, at der på Frederik 2.s (1534-1588) tid blev brugt omkring 600 dages arbejde til fremstillingen af én enkelt dragt (Johansen, 2020, p. 17). Der er således tale om en ekstraordinær samling af beklædning, der adskiller sig fra menigmands garderobe ikke mindst i kraft af sin ceremonielle og kostbare karakter. I det følgende præsenterer vi udvalgte eksempler fra samlingen, der bærer præg af ressourcebevidst og omsorgsfuld håndtering.

Hermed bliver det muligt at se nogle af samlingens ikoniske eksempler i et nyt lys, men også at aktivere de mere banale og ydmyge dele af samlingen. Som tidligere beskrevet har vi udvalgt eksemplerne ved at konsultere museets databaser, udgivelser samt, helt konkret, ved at gennemgå udvalgte dele af samlingen sammen med Kongernes Samlings tekstilkonservatorer.⁴ Vi har gennemgået allerede kendte tilfælde af brugsspor, omsyning og reparation og har endvidere identificeret nye; særligt i samlingen af børnetøj og tilbehør. I nogle tilfælde har det ikke været muligt at tilgå beklædningsgenstandene. I disse tilfælde forlader vi os på museets tidligere publikationer samt databasens oplysninger.

Vask og vedligeholdelse

Indtil udbredelsen af moderne vasketeknologier efter anden verdenskrig var vask af tøj en både slidsom og kompliceret affære (Walkley og Foster, 1978). Selve vaskeprocessen var fysisk krævende, tog tid, og mange tekstiler tålte dårligt kontakten med vand, bl.a. fordi de ikke var behandlet med farvefikserende midler. Man vedligeholdte derfor ikke sin beklædning gennem hyppig vask af hele emnet, sådan som vi kender det fra nutidens stangtøj, men gennem mere skånsomme rengøringsregimer som pletvask, luftning og børstning (Friis, 1963) (Ill.1).

Dragterne fra 1600-tallet og 1700-tallet er komplicerede konstruktioner, der er bygget op af mange forskellige dele. Sådanne dragter var ikke beregnet på at kunne vaskes som et samlet hele, sådan som vi kender det i dag (Johansen, 2020, p. 20). Man bar heller ikke dragterne direkte på den bare hud, men byggede sin beklædning op af flere lag, hvilket havde den fordel, at den kostbare yderklædning var beskyttet mod kroppens slid og afsondringer. Inderst bar man typisk undertøj af hvidt lærred, der til gengæld ofte blev vasket (Johansen, 2020, p. 20). For elitens kvinder bestod undertøjet i 1700-tallet af særk, snøreliv, underskørt og fiskebensskørt, hvis form varierede alt efter, hvilken silhuet, der dannede mode (Andersen, 1977, p. 29-34). For mændene udgjordes undertøjet af en skjorte, der blev trukket over hovedet. Til skjorten dannede det mode i 1700-årene at bære en daskeklud, en form for halsbind, samt løse manchetter. Daskeklud og manchetter havde gerne samme flæse eller kniplingskant, for at det synlige

ILL. 1.

Klædebørster, ca. 1597. Samlingen rummer flere eksempler på klædebørster. Børstning er en skånsom måde at vedligeholde beklædning på, som næsten er gået ud af brug. Børsternes hår er snavsede, hvilket kunne tyde på hyppig anvendelse. Det viste eksempel har tilhørt Christian 4. (1577-1648) og Dronning Anna Cathrine (1575-1612).

Foto: Kongernes Samling, Rosenborg Slot. Gengivet med tilladelse fra Kongernes Samling.

undertøj skulle danne en helhed (Andersen, 1977, p. 46). Samlingen rummer desværre ikke mange eksempler på undertøj, da det som oftest blev slidt op eller genanvendt til andre formål, men museet har et enkelt par underbenklæder, der har tilhørt Frederik 3. (1609-1670) (Johansen, 2020, p. 117). Renholdelsen af beklædning krævede således en flerhed af omsorgshandlinger; både dagligt gennem børstning, luftning, glatning og foldning af tøjet inden eller efter brug, men også i forbindelse med den helårlige eller halvårlige storvask, som var kutymen frem til første halvdel af 1900-tallet

(Friis, 1963, p. 542-543). I forlængelse af Puig de la Bellacasa's tænkning kan man argumentere for, at netop den genkommende, ofte slidsomme vaske- og vedligeholdelsesproces samtidig skaber en grundlæggende fortrolighed med stoffets materialitet. Denne proces har således potentiale til at styrke den følelsesmæssige relation til tøjet; enten negativt i form af en træthed over det krævende arbejde eller som en positiv værdsættelse af den fornyelse af tøjet, som den løbende vedligeholdelse også er udtryk for.

Samlingen rummer endvidere eksempler på tekstile teknikker, der minimerer behovet for vask og rens af kostbare eller sarte tekstiler, herunder to skåneærmer, der begge har tilhørt Dronning Louise (1817-1898). Det vides ikke præcist, hvordan de har været brugt, men det kan have været i forbindelse med kreative aktiviteter som f.eks. kunstmaling (Ill.2).

ILL. 2.

Skåneærme, 1800-tallet. Skåneærmer er en velkendt teknik til at beskytte mere kostbare beklædningsdele. Samlingen rummer to eksempler på skåneærmer, der begge har tilhørt Dronning Louise (1817-1898). Skåneærmerne har været opbevaret i en kasse sammen med andet udstyr til kunstmaling, hvilket kunne tyde på, at de har været brugt til at beskytte Dronningens kjoler mod malingsstænk. Foto: Iben Kaufmann. Gengivet med tilladelse fra Kongernes Samling

Ærmeblade er en anden teknik til at beskytte sarte tekstiler, men i modsætning til skåneærmet beskytter de mod påvirkning indefra. Der findes to kjoler i samlingen, der er monteret med ærmeblade. Begge kjoler har tilhørt Dronning Ingrid (1910-2000) og er syet af modeskaberen Holger Blom (1905-1965). Den ene af disse er en kjole i nougatfarvet silkeorganza med indvævede guldprikker, der har været anvendt i forbindelse med et officielt besøg i Thailand i januar 1962 (Petri 2007, u.p.). Ærmebladene, der er placeret skjult i den ærmeløse kjole, beskytter således kjolen mod kropslige påvirkninger på et særligt udsat sted. Ærmebladene kan afmonteres og vaskes separat, hvilket reducerer behovet for rens af det langt mere kostbare og skrøbelige silkeorganza. Både skåneærmer og ærmeblade kan således forstås som tekstile aktører, der varetager en særlig krævende del af kjolens "arbejde". I denne forstand kan de to umiddelbart ydmyge objekter ses som tekstile interventioner, der materialiserer en ressourcebevidst og omsorgsfuld indstilling til beklædning.

Reparation

Den Kongelige Dragtsamling rummer flere eksempler på, at de kongelige dragter løbende er blevet repareret for derved at forlænge deres levetid. Et eksempel er Frederik 5.s (1723-1766) bryllupsdragt. Der er tale om en kostbar dragt af silkestof vævet med sølvtråde, hvorpå der er broderet med guld. Dragten består af en frakke med vide skøder, en langærmet vest og et par benklæder i hvid silke. Selvom der er tale om en udpræget ceremoniel dragt, er den meget slidt. Foret i vestens halsåbning er repareret med småbitte sting, som kan stamme fra dragtens aktive brugsperiode, om end det er vanskeligt at afgøre med sikkerhed.⁵ Derudover er dragten blevet lappet i nakken, men samlingens tidligere konservator, Katia Johansen, anslår, at denne reparation stammer fra senere konservering (Johansen 2020, p. 269-272). Et andet eksempel er Dronning Louises (1817-1898) samling af silkestrømper, hvoraf flere bærer præg af betydeligt slid, ikke mindst på hæl og tå, hvor friktionen fra skoen er størst. Som eksempel kan fremhæves et par nøddebrune silkestrømper, der er stoppet både ved tå og hæl. De mange stopninger tyder på, at der er foretaget løbende vedligeholdelse, og at man har lagt vægt på, at strømperne skulle forblive i brug så længe som muligt (Ill. 3).

ILL. 3.

Silkestrømper, midten af 1800-tallet. I samlingen er bevaret flere par farverige silkestrømper, hvoraf mange bærer spor af gentagne reparationer. De her viste har tilhørt Dronning Louise (1817-1898). Foto: Iben Kaufmann. Gengivet med tilladelse fra Kongernes Samling.

Disse stopninger kan ses som eksempler på det, Fletcher kalder brugs-håndværk; dvs. som en helt konkret handling, der er forbundet med at drage omsorg for det tekstile objekt og forlænge dets levetid. Det er imidlertid

karakteristisk for de kongelige garderober, at det næppe har været Dronning Louise selv, der har stået for den løbende vedligeholdelse. I stedet har man haft dygtige syersker og andre med tekstile specialkompetencer ansat til at varetage den løbende håndtering og vedligeholdelse af dragter og tilbehør (Se f.eks. von Buchwald, 2016, p. 49; Johansen, 2020, p.12).

Et tredje eksempel er tre par børnemamelukker, som stammer fra et større parti beklædning, der overgik til museet i forbindelse med afviklingen af Dronning Ingrid's bo. Mamelukkerne er fremstillet af et andet stykke beklædning, formentlig en herreskjorte, hvor ærmet har fået et nyt liv som ben. De har været repareret adskillige gange og har både lapper og syninger, hvor stoffet ser ud til at være revnet (Ill. 4).

ILL. 4.

Børnemamelukker, ca. 1910-1915. Mamelukkerne er syet af et andet stykke beklædning, formentlig en herreskjorte og er mærket med tre svenske kongekroner. De er både lappede og reparerede flere steder, hvilket tyder på langvarig brug. De er dermed et eksempel på, at kongehusene helt op i 1900-tallet har haft en ressourcebevidst tilgang til tekstil og beklædning. Mamelukkerne er kommet til samlingen gennem en donation af et større parti beklædning i forbindelse med afviklingen af Dronning Ingrid's bo i 2002, men vi ved desværre ikke med sikkerhed hvem, der har anvendt dem. Foto: Iben Kaufmann. Gengivet med tilladelse fra Kongernes Samling.

Mamelukkerne repræsenterer dermed et eksempel på genanvendelse, der er efterfulgt af løbende vedligeholdelse i form af reparation. I det hele taget bærer særligt børnetøj et præg af reparationer og omsyninger; f.eks. er mange af kjolerne lagt op eller ned.

Samlet set er det kendetegnende for de her fremhævede reparationer, at de er udført med stor håndværksmæssig kunnen og omhu. Det er tydeligt, at idealet har været den usynlige reparation, der får dragten til at fremstå så hel og pæn som mulig. Det er endvidere karakteristisk, at reparationerne i den nyere del af samlingen primært er foretaget på garderobens mere usynlige basisgenstande, såsom undertøj eller strømper.

Genanvendelse, omsyning og fornyelse

Gennem de seneste år har der været et betydeligt fokus på, hvordan man kan forlænge beklædnings aktive levetid gennem genbrug, deleordninger, omsyning og fornyelse. Den kongelige dragtsamling indeholder mange eksempler på, at beklædning er gået i arv, er blevet tilpasset til nye brugere eller er blevet omsyet, så den kunne bruges ved nye lejligheder. Dronningernes dragter blev ofte givet videre til hofdamer og kammerpiger, og man ved, at Frederik 5. fik omsyet nogle af sin fars dragter til eget brug (Johansen, 2020, p. 271).

Frem til tekstilproduktionens mekanisering var dragters værdi ikke mindst betinget af det anvendte stof. De kongelige dragter var ofte kendetegnet ved deres store stofforbrug, der var et middel til at demonstrere rigdom og magt. Både kjortler, kåber, slæb og kjoler har typisk været fremstillet af store regulære stykker, der relativt let lod sig omdanne til nye klædedragter. I samlingen er der f.eks. flere kjoleliv, hvor skørtet mangler, hvilket kunne tyde på, at det er blevet genanvendt. Det er vanskeligt at fastslå med fuldstændig sikkerhed om nogle af dragterne i samlingen er fremstillet af sådanne skørter eller slæb, men samlingen rummer en moderne festkjole, der kan være fremstillet af "de sidste gode stykker" fra Dronning Lovisas (1851-1926) hofslæb (Johansen 1990, p. 108-109) samt en flødefarvet babyjakke, der muligvis er fremstillet af Dronning Ingrid's brudeslæb (von Buchwald, 2014, p. 49; Johansen, 2020, p. 12).

Også i nyere tid er der eksempler på, at kjoler er blevet forandret og fornyet, bl.a. gennem omfarvning. I samlingen findes f.eks. en selskabskjole, der har tilhørt Kronprinsesse Märtha af Norge (1901-1954), men som senere er overgået til hendes søster, Prinsesse Margaretha af Danmark (1899-1977). Der er tale om en lang kjole syet af maskinbroderet tyl med hjerteformet halsudskæring og brede skulderstropper. Kjolen er udsmykket med lyse pailletter af ægte perlemor, hvorpå der er syet små perler af glas. Kjolen har oprindeligt været hvid, men er senere blevet *malet* sort. Man har ikke afmonteret de mange pailletter inden behandlingen, så den oprindelige hvide farve kan stadig ses, der hvor enkelte pailletter er faldet af (Johansen, 1990, p. 106-107). Et tilsvarende eksempel er den kjole som Kronprinsesse Ingrid bar ved ankomsten til Danmark i 1935. Kjolen var oprindeligt blå, men blev senere farvet rosa og brugt igen ved Christian 10.s (1870-1947) 25-års regeringsjubilæum i 1937 (Melchior, 2003, u.p.).

En særlig interessant kategori er samlingens beholdning af “multi-funktionelle” kjoler. Samlingen rummer enkelte eksempler på kjoler, der er fremstillet med flere forskellige typer af udstyr såsom liv, brystbesætninger og pynteelementer. Herved blev det muligt at forandre kjolen alt efter begivenhedens type, hvilket betød at én kjole kunne dække flere typer af behov. Sådanne pynteelementer skulle typisk sys på, og er dermed et eksempel på, at man brugte tid på at “omstille” kjolen fra en lejlighed til en anden. Dronning Louises (1817-1898) gallakjole fra omkring 1896 kan illustrere denne tilgang. Der er tale om en todelt kjole, syet i flødefarvet, guldindvævet silkesatin. Kjolelivet har en dyb udskæring, ærmerne er trekvartlange, snævre og har “vinger” ved skuldrene. Selve skørtet er syet i glatte baner fortil, men har læg bagtil, der ender i et slæb. Der hører forskellige løsele til kjolen, der udvider dens brugsrepertoire betydeligt. Det drejer sig bl.a. om en højhalset indsats af hvidt silkeflor, der kunne dække den dybe udskæring, ikke mindre end tre sæt ekstra ærmer, heraf to sæt i luftig tyl, det ene broderet med gyldne pailletter samt et sæt korte pufærmer i brokade. Dertil kommer et snøret kjoleliv uden ærmer, en stor silkesløjfe, der kunne monteres ved taljen, en bred krave samt ekstra tylsmanchetter (Johansen, 1990, p. 76). Kjolen kunne hermed optræde med ikke mindre end fem forskellige ærmekonfigurationer samt med forskellige former for pynt (Ill. 5).

ILL. 5.

Garniture til gallakjole, ca. 1896. I moderne design taler man om planlagt forældelse, dvs. at objekter med vilje bliver fremstillet med kort holdbarhed for at stimulere forbruget. Fra midten af 1800-tallet blev det almindeligt at fremstille kjoler med forskellige typer af tilbehør, kaldet garniture, der kunne variere deres udtryk og tilpasse dem til forskellige typer af begivenheder. Billederne viser forskellige typer af tilbehør til en af Dronning Louises gallakjoler. Ærmerne skulle sys på og er dermed et konkret vidnesbyrd om det løbende arbejde, der blev lagt i at forandre kjolerne. Bemærk også den lille pose med pailletter, der viser, at man fra begyndelsen havde forudset og taget højde for det løbende fornyelsesarbejde.

Foto: Iben Kaufmann. Gengivet med tilladelse fra Kongernes Samling.

Den indbyggede mulighed for at graduere tildækningen medfører, at kjolen kunne anvendes i en lang række sammenhænge; fra formiddagsvisitter til bal. Man kan dermed tale om, at kjolen udgør en form for “flydende teknologi”, der er i stand til at tilpasse sig skiftende lejligheder

og krav (de Laet og Mol, 2000). Dette begreb stammer fra en klassisk STS-tekst om vandpumper, og betegner det forhold, at nogle teknologier er mere fleksible og tilpasningsdygtige end andre. I relation til gallakjolerne kan begrebet bruges til at sætte fokus på, at kjolens formgivning så at sige foregriber forskellige typer af begivenheder, hvilket øger dens potentielle udnyttelsesgrad (de Laet og Mol, 2000).

Mere omsorgsfulde menneske-produkt-relationer

Der er i dag et stort fokus på de skadelige effekter af vores nuværende forbrugssamfund og en deraf afledt interesse for, hvordan vi kan fostre mere langvarige relationer til de ting, vi ejer. I denne artikel har vi fokuseret på Den Kongelige Dragtsamling som et sociomaterielt vidnesbyrd om fortidens håndtering af tekstiler. Særligt eksemplerne fra 1600- og 1700-tallet vidner om en radikalt anderledes beklædningskultur, men helt op til 1900-tallet var ressourcebevidste håndteringsregimer reglen snarere end undtagelsen i alle typer af husholdninger. Som Puig de la Bellacasa ville udtrykke det, har man haft en konkret, håndgribelig og omsorgsfuld omgang med tekstiler.

Med udgangspunkt i Puig de la Bellacasas STS-inspirerede terminologi kan man sige, at man havde et helt andet blik for dragterne som midlertidige sammenstillinger af ressourcer, der kunne samles i nye konfigurationer efterhånden, som behovet opstod. Man kan således tale om en mere flydende og dynamisk tilgang til garderoben end den, vi kender i dag. I forlængelse af Puig de la Bellacasas tænkning kan man formulere det sådan, at beklædningen "kalder på" omsorg af flere grunde. For det første har der helt frem til anden verdenskrig været en grundlæggende forståelse af, at tekstiler er naturlige produkter, som er resultatet af en lang og krævende arbejdsproces, der både omfatter dyrkningen og forarbejdningen af fibre og fremstillingen af det endelige produkt. På trods af deres privilegerede situation har Kongehuset været indlejret i denne forståelse, der formentlig har været forstærket af, at dragterne ofte har været fremstillet af eftertragtede og kostbare fibertyper, såsom silke. Kongehuset har endvidere haft adgang til personale med kompetencer inden for tekstilers håndtering, vedligeholde og fornyelse, ligesom rituelle og emotionelle

aspekter kan spille ind. Endelig kan det moderne Kongehus rolle som forvalter af den fælles historie gøre det særligt oplagt at drage omsorg for tekstiler og at genanvende dem i repræsentativt øjemed. Man kan således tale om, at de kongelige tekstiler indgår i et historisk specifikt videns- og håndteringskompleks, der disponerer for en omsorgsfuld håndtering.

I denne artikel har vi primært fokuseret på beklædningsgenstande med spor fra deres aktive brugsfase. Den omsorgsfulde behandling slutter imidlertid ikke, når genstandene overgår til at være museumsgenstande og dermed fælles kulturarv. Den Kongelige Dragtsamling varetages af specialuddannede tekstilkonservatorer, hvis fornemmeste opgave er at bevare samlingen for eftertiden. Man kan således tale om, at samlingen rummer flere lag af omsorgsfuld behandling. Den aktive brugsfase kan således fungere som en påmindelse om selv den nære fortids langt mere ressourcebevidste og omsorgsfulde omgang med tekstiler, mens konservatorernes videnskabelige tilgang kan bidrage med konkret viden om, hvordan vi bedst drager omsorg for vores beklædning.

Puig de la Bellacasa's omsorgstænkning har åbenlys relevans for Fletchers argument om, at brugerskab er afgørende for udviklingen af et mindre klimabelastende modesystem. Begge tænkere fokuserer på relationen mellem mennesker, natur og ting, men på meget forskellige måder. Hvor Puig de la Bellacasa fokuserer på de videnskabsteoretiske forudsætninger, har Fletcher et mere direkte fokus på, hvordan nye forståelser kan forandre vores aktuelle praksis i en mere bæredygtig retning. I en avisartikel fra 2019 advokerer Fletcher således for, at vi skal opdyrke det, som hun kalder garderobebevidsthed, dvs. sætte aktivt pris på det vi ejer, udforske vores garderobe og blive gode til at sætte ting sammen på nye måder. En væsentlig barriere for denne udvikling er, at vi efterhånden er blevet så vant til det forbrugs- og vækstorienterede modesystem, at vi slet og ret er ude af stand til at forestille os alternativer (Laura, 2019). Analysen indikerer, at historiske dragtsamlinger, her konkretiseret ved Den Kongelige Samling, kan være en ressource i processen mod et mere bæredygtigt modesystem, netop fordi de udgør konkrete, materielle vidnesbyrd om radikalt anderledes "beklædnings- og tekstilkulturer".

I denne artikel har vi taget udgangspunkt i samlingens historiske konge- og dronningedragter. Også det nuværende Kongehus har imidlertid

en veludviklet tradition for at genanvende tekstiler, f.eks. gennem løbende fornyelse af de store gallakjoler, der bæres ved officielle lejligheder. Det er velkendt, at H.M. Dronning Margrethe 2. (1940-) ofte har fået fornyet sine kjoler gennem omsyning (Johansen, 2012, p. 219), og at H.M Dronning Mary (1972-) har fortsat denne tradition. Dronning Mary har endvidere markeret sig mere direkte som en fortaler for, at modeindustrien bør udvikle sig i en mere bæredygtig retning. I et interview i modebladet *In* har Dronningen bl.a. fortalt, hvordan hun genanvender sine kjoler, deler tøj med sin ældste datter og forsøger at minimere vask for derved at nedsætte sit klimaaftryk (Axholm, 2019). I forlængelse af Puig de la Bellacasas tænkning kan denne tilgang forstås som ikke blot en økonomisk disposition, men som en grundlæggende set respektfuld, ressourcebevidst og i sidste ende omsorgsfuld tilgang til forvaltningen af tekstile ressourcer og dermed som et konkret eksempel på det brugshåndværk, som Fletcher efterlyser.

Konklusion

Formålet med denne artikel har været at undersøge, hvordan Den Kongelige Dragtsamling kan bruges som afsæt for en STS-inspireret forståelse af kongelige dragter og at reflektere over, om denne tilgang til et historisk materiale kan give et perspektiv på den aktuelle bæredygtighedsdebat. Analysen af dragterne tager udgangspunkt i Puig de la Bellacasas begreb *matters of care*, som vi mener har potentiale til at rette en fornyet opmærksomhed på dragterne som komplekse sammenstillinger af både naturlige og menneskeskabte elementer og derved fremhæve det tekstile omsorgsarbejde i både brugs- og bevaringsfasen. Analysen bygger på et udvalg af samlingens dragter, som bærer præg af at have været designet, brugt og vedligeholdt med fokus på lang holdbarhed. Samlingen rummer mange eksempler på ressourcebevidst og omsorgsfuld tekstilhåndtering, fra slitagebegrænsende konstruktioner, til omsyninger og planlagt fornyelse, og vi har argumenteret for, at dette kan ses som et udtryk for, at man tidligere opfattede garderoben som mere flydende og dynamisk, end det er tilfældet i dag. Denne forståelse af samlingens dragter kan ses som et konkret eksempel på det, bæredygtighedsforskeren Kate Fletcher har kaldt brugshåndværk. Historiske praksisser kan selvklart ikke reaktiveres

i en moderne kontekst, men de kan måske fungere som tænkeredskaber, der kan inspirere til nye, omsorgsfulde relationer mellem mennesker og tekstiler. Kongehuset har haft – og har også den dag i dag – en veludviklet tradition for at vedligeholde og genanvende deres tekstiler. Vi har foreslået, at både den historiske samling og det aktuelle Kongehus kan fungere som konkrete eksempler på alternative beklædningskulturer. Denne fortælling adskiller sig grundlæggende fra museets traditionelle fokus på Kongehusets og nationens historie og er dermed et eksempel på, at man kan skabe nye forståelser ved at “samle” samlingen på nye måder.

Trine Brun Petersen er forskningschef på Kongernes Samling. Hun har en ph.d.-grad i design og arkitektur og har tidligere været lektor i designstudier på Syddansk Universitet. Hendes aktuelle fokus er monarkiets materielle kultur med særlig interesse for tekstil, dragt og mode. Hun har udgivet artikler i videnskabelige tidsskrifter og antologier og senest redigeret en antologi om designkultur og bæredygtighed sammen med Tau Ulv Lenskjold og Rosita Satell.

Marie Riegels Melchior er lektor i europæisk etnologi ved Saxo Institutet, Københavns Universitet. Hendes forskningsbidrag kredser primært om mode, beklædning, designkultur og kulturhistorie i det 19. og 20. århundrede, kulturarv- og museumsstudier. Hun har skrevet væsentlige bidrag om dansk mode og designhistorie i 20. og 21. århundrede så vel som om museologiske emner, som når mode musealiseres. Marie Riegels Melchior sidder i redaktionen for følgende tidsskrifter: Ethnologia Scandinavica, Journal of Scandinavian Ethnology, Fashion Studies og Critical Studies of Fashion & Beauty.

SUMMARY

Textile transformations

Exploring sustainable design and handling practices in the dress collection of the Royal Danish Collection

There is a strong and lively debate on how to transform Western societies to more sustainable ways of producing and consuming goods. Current research on fashion and sustainability focuses on durability and long-term use to obtain this goal. In this paper, we combine this interest with the post-humanist thinking of Maria Puig de la Bellacasa's concept *matter of care*. Care, understood as a more responsible and affective approach to socio-technical assemblages, may be one way of stimulating a more sus-

tainable people-product relationship. In this paper, we employ the Royal Danish Costume Collection as a reservoir of examples of a more frugal and caring approach to textiles and dress. Based on current research literature, we explore how selected objects in the collection have been constructed, combined, washed, repaired, and redesigned to promote durability and long-term use. We conclude that the collection holds many examples of responsible and caring approaches to textiles, which forms a marked contrast to the rationalized and accelerated dress culture of today and conclude the paper by discussing whether knowledge of past practices may inspire and inform future practices as well as how the museum may act as an agent of change in the green transition.

NOTER

- 1 Det engelske begreb er craft of use.
- 2 Puig de la Bellacasa bruger ordet assemblage, som vi har valgt at oversætte til sammenstilling. En socioteknisk sammenstilling er en hvilken som helst kombination af humane og non-humane aktører, der tilsammen udgør en form for enhed, f.eks. et vedtaget faktum, et materielt objekt eller et system.
- 3 De tidligere omtalte bøger om, hvordan man kan sammensætte og vedligeholde sin garderobe, kan tages som konkrete udtryk for denne tendens.
- 4 Vi vil gerne takke Kongernes Samlings tekstilkonservatorer, Merethe Kjeldgaard og Anna Mimmi Kristina Sparr, for hjælp med at identificere eksempler og for håndtering af de skrøbelige dragter.
- 5 Katia Johansen bruger udtrykket tidlige reparationer, hvilket vi forstår sådan, at der er tale om reparationer, der stammer fra dragtens aktive brugsperiode.

LITTERATUR

- Andersen, Ellen: *Danske Dragter. Moden i 1700-årene*, København, Nationalmuseet, 1977.
- Axholm, Anne: "Kronprinsesse Mary" in *IN*, 2. maj 2019, pp. 34-50.
- von Buchwald, Elisabeth: "Skatten på slottets loft" in *Antik & Auktion: Kunst, design, nostalgi, priser og tendenser*, nr. 2, 2014, pp. 32-36.
- von Buchwald, Elisabeth: *Fra Kongehusets gemmer*, København, Kongernes Samling, 2016.
- Fletcher, Kate: "Durability, Fashion, Sustainability: The Processes and Practices of Use" in *Fashion Practice*, vol. 4, nr. 2, 2012, pp. 221-238.
- Fletcher, Kate: *Craft of Use: Post-growth Fashion*, Oxon, Routledge, 2016.
- Friis, Lilli: "Husligt arbejde" in *Dagligliv i Danmark*, bind 1, Axel Steensberg (red.), København, Nyt Nordisk Forlag Arnold Busck, 1963, pp. 515-546.

- Jensen, Kristoffer: *Beklædningsindustriens møde med globaliseringen*, Odense, Syddansk Universitetsforlag, 2013.
- Johansen, Katia: *Kongelige Kjoler*, København, Rosenborg, 1990.
- Johansen, Katia: *Dronningens Kjoler*, København, Gyldendal, 2012.
- Johansen, Katia: *Ti Kongers Tøj: Tre århundreders kongedragter på Rosenborg Slot 1596-1863*, Aarhus, Aarhus Universitetsforlag, 2020.
- Klepp, Ingun Grimstad: *Fra eggvendte laken til festlig lapp på baken. Råd og teknikker for å økonomisere med tekstiler 1900-2000*, u. sted, Statens Institutt for Forbruksforskning, 2000.
- Klepp, Ingun Grimstad: *Skittentøyets kulturhistorie: Hvorfor kvinner vasker klær*, Oslo, Novus Forlag, 2006.
- de Laet, Marianne og Annemarie Mol: "The Zimbabwe Bush Pump: Mechanics of a Fluid Technology" in *Social Studies of Science*, vol. 30, nr. 2, 2000, pp. 225-63.
- Latour, Bruno: *Re-assembling the Social. An Introduction to Actor-Network-Theory*, Oxford, Oxford University Press, 2005.
- Laura, Heidi: "Hen imod en verden uden 'fast fashion'" in *Weekendavisen*, 9. august 2019.
- Melchior, Marie Riegels: "Moden i 1930'erne" in *En Kronprinsesse kommer til landet. Glimt fra Dronning Ingrid's unge år*, Gerda Petri (red.), København, De Danske Kongers Kronologiske Samling, 2003, uden sidetal.
- Melchior, Marie Riegels: *Dansk på mode. Fortællinger om design, identitet og historie i og omkring dansk modeindustri*, København, Museum Tusculanums Forlag, 2013.
- Melchior, Marie Riegels: "Are Fashion Histories Sustainable? Some Concerns about Engaging the Past in Present Fashion Practices in the Age of the Anthropocene" in *Ethnologia Scandinavica. Journal of Scandinavian Ethnology*, vol. 47, 2017, pp. 26-41.
- Petri, Gerda: *Stil – 60 år med Dronning Ingrid*, København, De Danske Kongers Kronologiske Samling, 2007.
- Puig de la Bellacasa, Maria: "Matters of Care in Technoscience: Assembling Neglected Things" in *Social Studies of Science*, vol. 41, nr. 1, 2011, pp. 85-106.
- Skjold, Else og Joanne Stenstrup: *Klæd dig bedre: En guide til mindre tøjspild og mere garderobeglæde*, København, Gyldendal, 2020.
- Skødt, Trine: "Craft Knowledge: Examining Historic Textile Practices & Citizenship for Sustainability", ikke-publiceret konferencepaper fra Nordes 2023: The 10th Nordic Design Research Society, Norrköping, 2023.
- Walkley, Christina og Vanda Foster: *Crinolines and Crimping Irons. Victorian Clothes: How They were Cleaned and Cared for*, London, Peter Owen, 1978.
- Werborg, Tina: *Garderobemanifestet: 10 gode grunde til at genoverveje dit næste tøj-køb*, København, People's Press, 2021.

